

ЗАСОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

УДК 371:908(477)

Г. П. Зажарська

КРАСЗНАВСТВО В НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

Розбудова незалежної української держави поставила нові завдання формування національної свідомості громадян перед суспільством взагалі й перед школою зокрема. Це виховання любові до своєї Вітчизни, до рідної мови, до свого народу, його традицій, історії та культури. Значні зміни в житті народу зумовлюють і зміни у виховній системі.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено основні пріоритети – «виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування в молоді потреби та вміння жити у громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної художньо-естетичної, трудової, економічної культури». Впровадження цих завдань вимагає кардинальних змін у вихованні підростаючих поколінь, яке є головним гарантом оновлення та процвітання нашої Батьківщини.

Одними із основних принципів виховання сучасних школярів, визначених у Концепції національного виховання, є принципи народності та культуровідповідності. Це передбачає національну спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну. Це і органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь [2, с. 14].

Вагомий внесок у створення національної системи виховання в Україні зробив український педагог О. Духнович. На перший план педагог ставив виховання у дітей почуття патріотизму. Адже мета виховання, на його думку, – формування громадянина і патріота. Для цього слід розвивати задатки, закладені в людині від природи. Його педагогічна діяльність і творчість значною мірою сприяли поширенню освіти серед українців [5, с. 227].

Ідеал національного виховання найглибше розкрито у працях українського педагога Г. Ващенка («Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва» та ін.). В основі ідеалу національного виховання, за словами автора, покладено загальнолюдські та національні цінності, що є

духовними надбанням народу. До загальнолюдських цінностей належить моральний закон творення добра та боротьби зі злом, пошук правди та справедливості, сповідування ідеалів любові та краси. Водночас людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що вирізняється з-поміж інших мовою, культурою, звичаями. Саме звідси, з походження людини, починається усвідомлення особливостей свого народу, нації, етносу [3, с. 35].

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася система виховання, що ґрунтувалася на національних рисах і самобутності українського народу, але тривалий час нехтувалась і заборонялася. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції народу, поступово відроджується національна система виховання, яка враховує такі особливості сьогодення, як перехід України до ринкових відносин, відродження всіх сфер життя українського суспільства і процес розбудови незалежної держави.

Поняття «національне виховання» охоплює всі зазначені особливості. По-перше, воно рівнозначне державному, хоча останнє є вужчим, одиничним щодо виховання як загального поняття. По-друге, в жодній країні світу не існує виховання «взагалі». Воно завжди має конкретно-історичну національно-державну форму і спрямоване на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною. І нарешті, національне виховання найбільш відповідає потребам відродження України. Воно однаково стосується як українців, так і інших народів, що проживають в нашій країні. Саме принцип етнізації виховного процесу і передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної гідності й через пізнання власної історико-культурної спадщини допомагає пізнати глибинність взаємозв'язків кожного з них з українською нацією, її державою, переконатися, що саме українська суверенна держава охороняє національні права всіх громадян України [6, с. 124].

Тому головною метою національного виховання на сучасному етапі є передання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду й на основі цього формування особистісних рис громадянина України, розвиток індивідуальних здібностей і талантів. А метою патріотичного виховання школярів на сучасному етапі має стати виховання свідомого громадянина, патріота, набуття високої культури національних взаємин, формування у підростаючого покоління потреби та вміння жити у громадському суспільстві.

Процес передачі досвіду одних поколінь іншим забезпечує народознавчий підхід до здійснення виховного процесу. Він ґрунтується на всебічному й глибокому вивченні всього культурно-історичного розвитку людства. Реалізувати цей процес допомагає народна педагогіка, джерелом вивчення якої є фольклор, етнографічні матеріали, народні

виховні традиції, ігри та іграшки, народні свята, досвід сімейного виховання тощо. З кожним етапом розвитку особистість збагачує свій життєвий досвід, який поступово набуває соціального характеру.

Які ж компоненти синтезують соціальний досвід народу? Це насамперед людські знання, історія поколінь, релігія, народна творчість, мистецтво, культурні досягнення, загальноприйняті норми поведінки. Саме народність є тією силою, яка рухає стрижневу основу виховання, оскільки народне – це кристалево чисте, правдиве, високоморальне, глибоко гуманне, вічне і завжди сучасне [7, с. 64].

Отже, національне виховання ґрунтується на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній мудрості. Національне виховання є конкретно історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їхньої соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічнює в підростаючих поколіннях як специфічне самобутнє, що є в кожній нації її, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу.

Національно-патріотичне виховання у загальноосвітніх закладах спрямовується на залучення учнів до пізнання української культури й духовності, формування в дітей і молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Воно здійснюється на всіх етапах навчання в загальноосвітніх закладах, де забезпечуються всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарованості, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності та культури, виховання громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору та діяльності, спрямованої на процвітання рідного краю [1, с. 19].

Школа – це життєвий простір дитини: тут вона не просто готується до життя, а живе. Тому виховна робота повинна плануватися так, щоб сприяти становленню особистості як творця та проектувальника життя, гармонізації та гуманізації стосунків між учнями й педагогами, школою і родиною, керуючись ідеями самоцінності дитинства, демократичного діалогу між поколіннями.

Важливу роль у цьому відіграє позакласна робота. Її мета полягає в задоволенні інтересів і запитів дітей, розвитку їх творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкування. Домінуюча роль в її організації належить класоводу чи класному керівнику, які є передусім організаторами позакласних виховних заходів. Одночасно вони є ініціаторами залучення учнів до гурткової роботи, секцій у позашкільних закладах.

У рамках національно-патріотичного виховання у школі проводяться виховні години, бесіди, темами яких є святкування

знаменних дат, ознайомлення з історією рідного краю, звичаями та традиціями українського народу, видатними людьми України тощо.

Уже стало традицією розпочинати загальношкільні заходи з виносу державного прапора України, на святкових лінійках звучить державний гімн.

Учні початкової школи знайомляться з державними символами України, її культурною спадщиною. Учителі молодших класів намагаються прищепити їм любов до своєї нації, відчуття себе її частиною. Традиційно проводиться цикл виховних заходів: «Знання свого родоводу», «Моя сім'я», «Що в імені твоїм», «Ми всі українці – єдина сім'я». Улюбленою формою роботи для цього віку є тематичні екскурсії «Знайомство з містом (селом)», екскурсії у краєзнавчий музей.

У підлітковому віці настає період значних зрушень у розвитку самосвідомості особистості. Учні чітко усвідомлюють себе частиною своєї сім'ї. Вони намагаються бути гідними своєї родини. Цьому будуть сприяти такі виховні заходи: «Шануй батька й матір», «Пісні рідного краю», «Народні звичаї та традиції рідного краю». Слід використовувати і спрямовувати інтереси учнів у такому напрямі, як проведення рольових ігор, екскурсій, конкурсів, читацьких конференцій.

Учням старшого шкільного віку притаманне громадсько-державне усвідомлення. Вони переживають процес становлення громадянськості, почуття господаря держави, патріота й оцінюють їх через призму інтересів держави. У виховній роботі зі старшокласниками використовуються такі форми роботи: «круглі столи», години спілкування, диспути, КВК, конференції, вікторини, конкурси, випуск бюлетенів, газет, проведення фестивалів, турнірів. Вони приймають участь у пошуковій роботі: записують спогади про минуле, вивчають історичні місця, знайомляться з подіями, пов'язаними з бойовими діями в роки Великої Вітчизняної війни, збирають цікавий пошуковий матеріал про героїв війни та події тих далеких часів.

В кожному загальноосвітньому закладі оформлено куточок державної символіки, де учні мають змогу ознайомитися з державними символами України – гербом, гімном, прапором. Такі ж куточки є в кожному класі. Учителі та вихователі постійно виховують в учнів повагу до державних символів, розвивають у них свідомість справжніх громадян і патріотів своєї країни. А керівники гуртків приділяють увагу організації та здійсненню різноманітних екскурсій і походів з метою ознайомлення з пам'ятними та історичними місцями рідного краю, допомагають поповнювати експозиції краєзнавчих музеїв цікавими експонатами.

Тематика виховних заходів, які проводять нині в загальноосвітніх закладах, свідчать про те, що виховання повертається до національних джерел. Тому завдання школи та обов'язок педагогів – виростити дітей справжніми громадянами та патріотами свого краю з почуттям особистої відповідальності.

Найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної свідомості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Цінним способом відродження нації є формування в людини національної гідності за свою країну, готовності захищати її свободу на незалежність, адже метою формування патріотичних почуттів передбачено вироблення та зміцнення у свідомості кожного громадянина гордості за свою Батьківщину, її історію та традиції.

У вихованні почуття національної гідності велике значення має правдиве висвітлення історії культури та освіти народу, повернення до культурних надбань минулого, відкриття невідомих сторінок нашої спадщини.

Патріотичне почуття зміцнює героїко-патріотичне виховання, покликане виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Вітчизни, оволодівати військовими знаннями, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії народу, його Збройних сил.

Вихователь повинен чітко бачити сам процес становлення національної свідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять («національний», «патріотизм», «націоналізм», «громадянськість» тощо).

У розвитку національної свідомості дитини О. Вишневський виділяє щонайменше три етапи, які накладають на цю свідомість помітний відбиток, збагачують її зміст.

Перший етап (етнічне самоусвідомлення) – першооснова, коріння патріотизму.

Другий етап (національно-політичне самоусвідомлення) – припадає переважно на підлітковий вік і передбачає усвідомлення себе як частини нації.

Третій етап (громадсько-державне самоусвідомлення) – передбачає формування правильного розуміння понять патріотизму й націоналізму, виховання поваги до національно-культурних цінностей інших народів [4, с. 134].

Великі можливості для формування національної свідомості сучасних школярів закладені в неписаних законах лицарської честі, що передбачають: виховання любові до батьків, до рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимство, готовність захищати слабших, піклуватися про молодших, зокрема дітей; непохитну вірність ідеям, принципам народної моралі та духовності; відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави; турботу про розвиток народних традицій, звичаїв, обрядів, бережливе ставлення о рідної природи, землі.

Важливим у національно-патріотичному вихованні є святкування дат народного календаря. Народний календар – це система історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших

урочистостей, які відзначаються протягом року; це енциклопедія знань про життя людей, їх побут, спосіб життя, виховну мудрість, природні явища.

Після здобуття Україною незалежності в життя і побут нашого народу входять такі знаменні свята та урочистості, як День Незалежності України (24 серпня), День Конституції України (28 червня), День Соборності України (22 січня), День Державного Прапора України (23 серпня), День захисника України (14 жовтня) та ін. Народний календар поповнюється загальнонаціональними світами: День Знань, День Матері, День Родини. Передбачає він і регіональні урочистості, приурочені до певних історичних подій в минулому, специфічним видам трудової діяльності. Є в народному календарі дати, пов'язані з релігійними святами: Водохреща, Стрітіння, Великдень, Різдво, Покрови Матері Божої, Івана Купала тощо.

Складова народного календаря – родинний календар, який охоплює важливі дати, віхи життя сім'ї, кожного її члена.

Історія краю або краєзнавство – один з найцікавіших напрямів сучасної науки та фундамент формування національної свідомості. Учні повинні усвідомлювати свою етнічну приналежність з перших днів їх життя в сім'ї, з материнської мови, коліскової пісні, бабусиної казки, з участі дитини в народних звичаях та обрядах. У сім'ї й у школі діти засвоюють любов до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися. Виховується почуття гордості, глибокої поваги до символів держави, іншої загальнодержавної та регіональної символіки та історичних святинь [6, с. 87].

Життя вимагає нового осмислення історії України, повернення із забуття цілого ряду явищ, подій, осіб, героїчних вчинків наших предків, адже цивілізоване суспільство повинно знати свою історію.

Український народ має великі надбання у вихованні людських якостей. Упродовж віків із покоління в покоління передавалися звичаї, обряди та традиції, які допомагали виховувати вмілих господарів, справжніх патріотів свого краю й рідної землі, морально зрілих і фізично досконалих громадян.

Рідна мова й рідна історія – це ті головні компоненти, без яких повноцінне існування нації неможливе. Недаремно кажуть, що народ, який не знає свого минулого, не вартий майбутнього.

Список використаної літератури

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К., 1992. – 43 с. **2. Концепція** безперервного національного виховання. – К., 1994. – 156 с. **3. Ващенко Г. Г.** Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді та батьків / Г. Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 123 с. **4. Вишневський О. І.** Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. І. Вишневський. – Львів, 1996. – 216 с. **5. Кравець В. П.** Історія української школи і педагогіки / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1994. – 211 с. **6. Орієнтовний** зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації. – К., 1996. -

218 с. 7. **Стельмахович М. Г.** Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1996. – 226 с.

Зажарська Г. П. Краєзнавство у національній свідомості сучасних школярів

У статті розкрито один із найцікавіших напрямів сучасної науки – краєзнавство, як основу формування національної свідомості сучасних українських школярів. Сьогодні життя вимагає нового осмислення історії України, повернення із забуття цілого ряду явищ, подій, героїчних вчинків наших предків, адже цивілізоване суспільство повинно знати свою історію, історію свого рідного краю. Тому національно-патріотичне виховання найбільше відповідає потребам відродження України. Найважливішою громадянською рисою особистості сучасного школяра є сформованість національної свідомості, патріотичних почуттів до рідного краю, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Цінним способом відродження нації є формування в молодого покоління національної гідності й гордості за свою Батьківщину. Адже патріотичне виховання у школах спрямовується на залучення учнів до глибинних пластів національної культури й духовності, формування в дітей і молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Воно здійснюється на всіх етапах навчання у школі, де забезпечуються всебічний розвиток її здібностей та обдарованості, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина України.

Ключові слова: краєзнавство, рідний край, патріотизм, національно-патріотичне виховання, свідомість, національна свідомість.

Зажарская А. П. Краеведение в национальной сознательности современных школьников

В статье раскрыто одно из самых интересных направлений современной науки – краеведение, как основу формирования национальной сознательности современных украинских школьников. Сегодня жизнь требует нового осмысления истории Украины, возвращения из забвения целого ряда явлений, событий, героических поступков наших предков, поэтому цивилизованное общество должно знать свою историю, историю своего родного края. А национально-патриотическое воспитание больше всего отвечает потребности возрождения Украины. Самой важной чертой характера современного школьника есть формирование национальной сознательности, патриотических чувств к родному краю, к своему народу, готовность к труду во имя Украины. Ценным способом возрождения нации есть формирование у молодого поколения национальной гордости за свою родину. Патриотическое воспитание в школах направлено на привлечение школьников к национальной культуре и духовности,

формирование у детей и молодежи национальных мировоззренческих позиций, идей, взглядов и убеждений. Оно осуществляется на всех этапах обучения в школе, где обеспечивается всестороннее развитие личности, гармоничность и целостность личности, развитие способностей и воспитание гражданина Украины.

Ключевые слова: краеведение, родной край, патриотизм, национально-патриотическое воспитание, сознание, национальное сознание.

Zazharskaya A. P. Country study in the national consciousness of modern students

The article reveals one of the most exciting areas of modern science - local history, as the basis of formation of national consciousness of modern Ukrainian students. Today, life requires a new understanding of the history of Ukraine, returning from oblivion a number of phenomena, events, heroic deeds of our ancestors, so a civilized society should know its history, the history of his native land. A national-patriotic education best suits the needs of the revival of Ukraine.

The most important trait of the modern student is formation of national consciousness, patriotic feelings for his native land, his people, and the willingness to work for the sake of Ukraine. A valuable way of the revival of the nation is the formation of national pride for their country among younger generation. Patriotic education in schools aimed to attract students to the national culture and spirituality, to form children's and youth's national outlook and positive, ideas, opinions and beliefs. It is carried out on all stages of schooling where the full development of personality, harmony and integrity of the individual, the development of skills and education of the citizen of Ukraine are provided.

Key words: studies, homeland, patriotism, national-patriotic education, consciousness, national consciousness.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015 р.

Прийнято до друку 30.10.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 372. 881.1

А. В. Нікітіна

**ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ
ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Текст на уроках української мови є найважливішим методичним засобом, що спрямований на реалізацію навчальних, розвивальних і виховних завдань. Соціокультурна змістова лінія програми орієнтує